

Evelina Kristanova

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie

Polskie periodyki ogólnoinformacyjne i partyjne (1918–1939) w krajowych bibliotekach cyfrowych

Polish informative and party periodicals (1918–1939) in national digital libraries

ABSTRAKT

Celem opracowania była weryfikacja dostępności zdigitalizowanej prasy polityczno-informacyjnej wydawanej w II Rzeczypospolitej. Periodyki o tym profilu zdefiniowano jako platformę wypowiedzi różnych partii. Zaliczono do nich również tytuły prasowe, w których podejmowano problematykę polityczną „z różną skalą stopnia upolitycznienia”. W tej kategorii znalazły się zarówno dzienniki dobrze znane i liczące się, jak też nowo powstałe – sensacyjne.

Pierwsza część artykułu w przeglądzie literatury przedmiotu stanowi przypomnienie ogólnych warunków społeczno-politycznych prasy lat 1918–1939. Po dokonaniu analizy stwierdzono, iż większość najważniejszych pism ogólnoinformacyjnych i partyjnych tego okresu została zamieszczona w krajowych bibliotekach cyfrowych i jest łatwo dostępna dla współczesnych historyków, medjoznawców, politologów. Badania mają charakter wstępny i w założeniu są kontynuacją zamierzonego cyklu artykułów, dotyczącego cyfryzacji rodzimych pism o różnym profilu.

SŁOWA KLUCZOWE

polska prasa, media, periodyki ogólnoinformacyjne i partyjne (1918–1939), digitalizacja, biblioteki cyfrowe

ABSTRACT

The aim of the study was to verify the availability of a digitized political and information press published in the Second Polish Republic. Periodicals of this profile have been defined as a platform for the expression of different parties, and they also include press titles that address political issues that are „differently politically scaled”. Both serious and sensational journals are included in this category. The first part of the article is a reminder of the general socio-political conditions of the 1918–1939 press in the review of the subject literature. After the analysis, it was found that the majority of the most important political writing of this period have been digitized and are easily accessible to historians, media and political scientists. The studies are preliminary and are intended to be a continuation of a flagrant series of articles, concerning digitization of indigenous writings that are differently profiled.

KEYWORDS

Polish press, media, informative and party periodicals press (1918–1939), digitization, digital libraries

WPROWADZENIE

Celem opracowania jest zilustrowanie dostępności zdigitalizowanych polskich tytułów prasowych o charakterze politycznym wydawanych w latach 1918–1939 oraz sposobu ich wyszukiwania w Internecie. Zwrócono uwagę na utrudnienia w ich dostępie online, jak też na użyteczność różnych form prezentacji czasopism od strony użytkownika (naukowca czy studenta). Dokonano wirtualnej kwerendy, z określeniem źródeł dostępności wzbogaconej o zarys profilu poszczególnych czasopism. Zapytano o sposób-klucz w ich wyborze do zamieszczenia w krajowych bibliotekach cyfrowych. Dawne wydawnictwa znalazły swoje miejsce w świecie cyfrowym poprzez projekty i granty. Digitalizacja nie tylko chroni je przed zniszczeniem i zapomnieniem, ale przede wszystkim daje badaczom możliwość łatwego dostępu do źródeł prasowych. Analiza ma charakter badań wstępnych i w założeniu jest kontynuacją zamierzonego cyklu artykułów, dotyczącego cyfryzacji rodzimych pism o różnym profilu. Dotychczas przeprowadzono podobne badania w zakresie czasopism literackich¹. Podjęta problematyka periodyków ogólnoinformacyjnych i partyjnych łącząca dawną polską prasę z jej dostępem w Internecie nie znalazła zainteresowania badawczego. Dotąd skupiano się raczej na analizie zawartości czasopism, na samym procesie ich digitalizacji lub oceniano digitalizację pism o innym profilu².

Przejrzano zasoby bibliotek cyfrowych w poszukiwaniu konkretnych tytułów prasy politycznej dwudziestolecia międzywojennego. Wymieniali je wielokrotnie w swoich opracowaniach najbardziej znani polscy historycy mediów.

¹ E. Kristanova, *Polskie czasopisma literackie w Internecie – dostępność, sposoby upowszechniania i próba typologii*, „Zeszyty Prasoznawcze” nr 4 (2018), s. 807–824.

² Np. zob. D. Głuszek-Szafranec, *Metamorfozy cyfrowe w hiszpańskim systemie medialnym – strategie wydawnictw prasowych w epoce digitalizacji*, w: *Systemy medialne w dobie cyfryzacji. Kierunki i skala przemian*, red. Z. Oniszczyk, Katowice 2015, s. 67–83; R. Śpiewak, W. Widera, *Influence of the media on the participation of citizens in the processes of creating and implementing social and economic policy in the interwar period in Poland – case study Gość Niedzielny – online inspirations for contemporary times*, w: *Marketing Identity. Offline is the New Online*, red. A. Kusa, A. Zauskova, Z. Buckova, Trnava 2019, s. 311–322; K. Wasilewski, *Polonijna prasa wydawana w Stanach Zjednoczonych w latach 1870–1924 w dostępie cyfrowym*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” nr 2 (2018), s. 115–135; K. Wodniak, *Polska prasa kobieca okresu międzywojnia w zasobach sieciowych – rekonesans badawczy*, w: *Internet. Wybrane przykłady zastosowań i doświadczeń*, red. P. Siuda, J. Gomoliszek, Gdańsk 2017, s. 127–153.

Pomocne w uzyskaniu informacji były również wyszukiwarki internetowe, spisy tytułów oraz wszelkie informacje pojawiające się online przy okazji innych wiadomości. Zapoznano się także z dostępną literaturą przedmiotu oraz przedstawiono ogólną sytuację prasy w tym czasie. W przeprowadzonych badaniach przydatne stały się głównie następujące metody: analiza zawartości mediów, analiza zawartości prasy, analiza i krytyka piśmiennictwa, porównawcza, studium przypadku³.

UWARUNKOWANIA POLITYCZNE PRASY OGÓLNOINFORMACYJNEJ I PARTYJNEJ W LATACH 1918–1939

Gruntowne opracowania dotyczące prasy politycznej Drugiej Rzeczypospolitej pochodzą jeszcze z okresu PRL-u. Literatura przedmiotu jest na tyle obszerna, że nie sposób zacytować wszystkich pozycji bibliograficznych w artykule. Stąd decyzja o jej wyborze w zasygnalizowanych zagadnieniach. Polskim prasoznawcom dobrze znane są opracowania Andrzeja Paczkowskiego, Andrzeja Notkowskiego, Urszuli Jakubowskiej czy Wiesława Władyki⁴. Po 1989 r. znów powrócono do badań nad periodykami dwudziestolecia międzywojennego z innej perspektywy⁵. Z nowszych publikacji dotyczących prasy w powiązaniu z polityką należałoby wymienić monografię Rafała Habielskiego⁶, w której autor przeanalizował meandry, uwarunkowania i tworzenie prawodawstwa prasowego lat 1918–1939. Charakter kompilacyjny posiada natomiast niewielka

³ Por. S. Cisek, *Metoda analizy i krytyki piśmiennictwa w nauce o informacji i bibliotekoznawstwie*, „Przegląd Biblioteczny” nr 3 (2010), s. 273–284; M. Lisowska-Magdziarz, *Analiza zawartości mediów. Skrypt dla studentów*, Kraków 2004; W. Pisarek, *Analiza zawartości prasy*, Kraków 1983; R. K. Yin, *Studium przypadku w badaniach naukowych. Projektowanie i metody*, Kraków 2015.

⁴ U. Jakubowska, *Oblicze ideowo-polityczne „Gazety Warszawskiej” i „Warszawskiego Dziennika Narodowego” w latach 1918–1939*, Warszawa 1984; A. Notkowski, *Polska prasa prowincjonalna Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*, Warszawa 1982; tenże, *Pod znakiem trzech strzał. Prasa Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1918–1939*, Kraków 1997; tenże, *Prasa w systemie propagandy rządowej w Polsce 1926–1939*, Warszawa 1987; A. Paczkowski, *Prasa polska 1918–1939*, Warszawa 1980; W. Władyka, *Krew na pierwszej stronie. Sensacyjne dzienniki Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1982.

⁵ Np. C. Brzoza, *Polityczna prasa krakowska 1918–1939*, Kraków 1990.

⁶ R. Habielski, *Wolność czy odpowiedzialność. Prasa i polityka w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2013.

praca Tomasza Mielczarka⁷. Osobne miejsce zajmują opracowania dotyczące byłych polskich terenów na wschodzie⁸.

W ostatnich dwudziestu latach wyraźnie wzbogacono literaturę przedmiotu o kolejne monografie i artykuły dotyczące prasy ogólnoinformacyjnej i partyjnej tego okresu. W kręgu zainteresowań pozostawał chociażby język prasy⁹. Ukazały się monografie prasoznawcze w kontekście regionalnym¹⁰ oraz dotyczące jednego tytułu np. tygodnika *Myśl Narodowa*, lwowskiego konserwatywnego *Słowa* czy określonej problematyki na łamach pism¹¹. Wiedzę o prasie tamtego okresu znacznie poszerzyły artykuły poświęcone czasopismom regionalnym. Przykładowo Jerzy Jarowiecki skompilował i wykazał w jednym ze swoich opracowań

⁷ T. Mielczarek, *Prasa w systemie politycznym Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Sosnowiec 2009.

⁸ Zob. np. J. Jarowiecki, *Dzieje prasy polskiej. We Lwowie do 1945 roku*, Kraków-Wrocław 2008; R. Nowakowski, *Prasa polska lat 1801–1939 w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie. Ogólna charakterystyka statystyczna*, w: *Krajobrazy przeszłości. Księga ofiarowana doktorowi Adolfowi Juzwence w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Dworatschek, Wrocław 2009, s. 247–298; J. Szostakowski, *Między wolnością a zniewoleniem. Prasa w języku polskim na Litwie w okresie od września 1939 do 1964 roku*, Wilno–Warszawa 2004; J. Zając, *Czasopiśmiennictwo kościelnej prowincji wileńskiej w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2019; J. A. Żurawski, *Ośrodki wydawnicze wileńskiej konspiracji 1939–1945*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” t. 18 (2020), s. 100–121.

⁹ I. Kamińska-Szmaj, *Judzi, zohydza, ze czci odziera. Język propagandy politycznej w prasie 1919–1923*, Wrocław 1994; S. Karamańska, *Słownictwo polityczne drugiej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1926–1939*, Kraków 2007.

¹⁰ M. Figura, *Konflikt polsko-ukraiński w prasie Polski Zachodniej w latach 1918–1923*, Poznań 2001; J. Lachendro, *Prasa województwa krakowskiego w latach 1918–1939*, Kraków 2006; M. Żuławik, *Polska prasa polityczno-informacyjna na Mazowszu Północnym w latach 1918–1939*, Warszawa 2011.

¹¹ P. Jastrzębski, *Z rynku prasowego Drugiej Rzeczypospolitej. Odbiorcy i zasięg oddziaływania Myśli Narodowej w latach 1921–1939*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum” nr 16 (2010), s. 269–284; tenże, *Myśl Narodowa 1921–1939. Studium politologiczno-prasoznawcze*, Warszawa 2012; M. Wojtacki, „Słowo” Stanisława Cata-Mackiewicza. *Dziennik konserwatystów wileńskich w latach 1922–1939. Monografia pisma*, Toruń 2009; tenże, *Monarchista Wileński – przyczynek do dziejów polskiej prasy monarchistycznej w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, „Historia i Polityka” nr 3 (2005), s. 139–150; J. Gzella, *Między Sowietami a Niemcami: koncepcje polskiej polityki zagranicznej konserwatystów wileńskich zgrupowanych wokół Słowa (1922–1939)*, Toruń 2011; A. Bańdo, *Nie tylko krew na pierwszej stronie: problematyka kulturalna na łamach Ilustrowanego Kuriera Codziennego w latach 1918–1939*, Kraków 2006; J. Seniów, *W kręgu piśsudczyków: poglądy ideowo-polityczne Gazety Polskiej 1929–1939*, Kraków 1998.

rezultaty badań nad prasą poza „centrum” – w Krakowie¹², a Marek Kolasa i Grzegorz Nieć zapoznali z niezadowolającą, jak wynikało z analizy bibliograficznej, liczbą publikacji na temat prasy polskiego ruchu ludowego¹³. Opracowano nieznane, a zarazem zapomniane czasopisma¹⁴. Podjęto wybraną problematykę dotyczącą: osoby Józefa Piłsudskiego oraz prowadzonej przez niego polityki w wypowiedziach prasy radzyńskiej¹⁵, zamachu stanu i procesu brzeskiego na łamach prasy łódzkiej czy dziennika Górnego Śląska – *Polonii*¹⁶, kreowania życia politycznego w międzywojennej Łomży na przykładzie *Wspólnej Pracy*¹⁷ czy lubelskich periodyków sensacyjnych w kontekście politycznym i regionalnym¹⁸. W kręgu zainteresowań badaczy znalazła się również prasa mniejszości etnicznych, wydawana w latach 1918–1939 m.in. żydowska¹⁹. Niektórzy skupili się na przypomnieniu

¹² J. Jarowiecki, *Prasa wydawana w Krakowie–przedmiotem badań nad prasą lokalną*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” nr ½ (2011), s. 57–88.

¹³ W. M. Kolasa, G. Nieć, *Badania nad prasą polskiego ruchu ludowego – rekonesans*. „Gospodarka, Rynek, Edukacja” nr 2 (2013), s. 11–21.

¹⁴ M. Lempart, *Zapomniane bądź nieznane tytuły prasowe z terenu Pomorza do 1918/1939 r.*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” nr 1 (2010), s. 71–85; Woźny G., *Czasopiśmiennictwo Ropczyc w latach Drugiej Rzeczypospolitej*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” nr 1 (2017), s. 5–47.

¹⁵ S. Kalinowski, *Organizacje społeczne i prasa w akcji promocji legendy Józefa Piłsudskiego w powiecie radzyńskim w okresie II Rzeczypospolitej*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” nr 11 (2013), s. 19–45.

¹⁶ M. Hrycek, *Dzień po dniu... Przewrót majowy w łódzkich dziennikach publikowanych w języku polskim*, „Studia Medioznawcze” nr 1 (2010), s. 129–150; A. Lis, „Polonia” wobec najważniejszych wydarzeń politycznych w Polsce w okresie międzywojennym: zamachu stanu w 1926 r. i procesu brzeskiego, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” nr 3 (2016), s. 75–90; M. Patelski, *Krakowski „Czas” i „Głos Narodu” wobec przewrotu Józefa Piłsudskiego i represji pomajowych (1926–1927)*, w: *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, red. J. Jarowiecki, Kraków 2003, t. 6, cz. 2, s. 251–259.

¹⁷ M. Bauchrowicz-Tocka, *Wpływ prasy na kreowanie życia politycznego i społecznego międzywojennej Łomży na przykładzie „Wspólnej Pracy”*, w: *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, Białystok 2016, s. 215–226.

¹⁸ H. Wojtysiak, *Lubelska prasa sensacyjna. Medialne obrazy codzienności międzywojennego Lublina*, „Folia Bibliologica” nr 60 (2018), s. 141–163.

¹⁹ A. Graboń, *Problematyka żydowska na łamach prasy akademickiej w okresie międzywojennym*, Kraków 2008; D. Grzybek, *Żydzi i kwestia żydowska w publicystyce „Przeglądu Powszechnego” w latach 1884–1939*, „Studia Historyczne” nr 2 (2015), s. 169–195; P. J. Jastrzębski, *Kwestia żydowska w publicystyce „Myśli Narodowej” w latach 1921–1926*, Toruń 2005; D. Libionka, *Obcy, wrodzy, niebezpieczni: obraz Żydów i „kwestii żydowskiej” w prasie inteligencji katolickiej lat trzydziestych w Polsce*, „Kwartalnik Historii Żydów” nr 3 (2002), s. 318–338;

mało znanych periodyków politycznych, jak np. konserwatywnego tygodnika *Na Dobie*²⁰. Niewątpliwie inspiracją do dalszych badań nad polską prasą oprócz łamów *Rocznika Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, *Rocznika Historii Prasy Polskiej* i *Zeszytów Prasoznawczych*, były organizowane co roku w Białymstoku konferencje w cyklu *Polityka i politycy w prasie w XIX i XX w.*

Rozwój głównego ówczesnego medium masowego obok książki i radia, umożliwiał intensywnie życie polityczne. Każdą z partii tego okresu reprezentowało od jednego do kilku pism, które były propagatorami jej idei politycznych.

Rok 1918 dla prasy nie był wyraźnym przełomem. Wiele tytułów bowiem kontynuowano z końca XIX w., niektóre zaś jeszcze z XVIII w. Czynniki, które wpływały na rozwój prasy lat 1918–1939 można podzielić na ogólne i szczegółowe. Do pierwszej kategorii należały przede wszystkim warunki polityczne, społeczno-kulturalne oraz gospodarcze. Drugą tworzyły ustawodawstwo prasowe, warunki techniczne związane z powstawaniem prasy czy z jej dystrybucją. Do ujednoczenia kodeksu karnego w 1932 r. występowało spore zróżnicowanie prawne odziedziczone po podziale państwa na trzy zabory. Różnice prawa prasowego obecne były dłużej, gdyż aż do 1938 r. Wolność prasy zagwarantowana została przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z 21 marca 1921 r., natomiast prawo prasowe oparto na odrzuceniu cenzury i zastąpieniu jej represją. Oznaczało to możliwość konfiskaty druków po ich ukazaniu się. Konstytucja nadal odsyłała do przepisów szczegółowych państw zaborczych, które obowiązywały jeszcze po 1918 r. i były dość liberalne. Ważną cezurą dla periodyków tego okresu był natomiast rok 1926, gdyż po zamachu majowym znacznie wzmożono

A. Uljasz, *Z dziejów prasy lokalnej w II Rzeczypospolitej*, „*Żydowski Przegląd Rzeszowski*” z 1927 i 1932 roku, „*Przegląd Nauk Historycznych*” nr 1 (2016), s. 129–154.

²⁰ M. Wojtacki, *Nie tylko „Żagary”. Działy i dodatki studenckie do polskich pism codziennych w międzywojennym Wilnie*, „*Rocznik Historii Prasy Polskiej*” nr 2 (2015), s. 5–28.

represje i miały miejsce liczne konfiskaty. W drugiej ustawie okresu dwudziestolecia międzywojennego z 23 kwietnia 1935 r. pominięto artykuł o wolności prasy. Z kolei Dekret prasowy z 1938 r. wprost ograniczył jej swobody przez co był krytykowany²¹.

Rozwój głównego ówczesnego medium masowego obok książki i radia, umożliwiało intensywne życie polityczne. Każdą z partii tego okresu reprezentowało od jednego do kilku pism, które były propagatorami jej idei politycznych. W polskim życiu politycznym charakterystyczna była różnorodność stronnictw i ugrupowań. Istotną rolę odegrała prasa obozu narodowego związanego z osobą Romana Dmowskiego i tzw. endecją²², którą reprezentowały *Gazeta Warszawska* (od 1935 r. *Warszawski Dziennik Narodowy*), *dziennik ABC*, *Dziennik Kujawski*, *Głos Lubelski*, *Gazeta Bydgoska*, *Ilustracja Polska*, *Kresy Zachodnie*, *Kurier Poznański*, *Orędownik Wielkopolski*, *Pielgrzym*, *lwowskie Słowo Polskie*, *Słowo Pomorskie*. Istniało jednocześnie sporo wydawnictw popierających endecję, które programowo nie związane z nią sprzyjały tej formacji jak *Kurier Warszawski* czy *Podbiپیęta*. Z drugiej strony sceny politycznej partie lewicowe afiszowały się m.in. poprzez *Nową Kulturę* (1923–1924), *Dźwignię* (1927–1928) i *Lewar* (1933–1936).

W charakterystyce ilościowej można wymienić następujące okresy: szybki wzrost liczby tytułów w latach 1918–1920, kolejny okres 1921–1923 charakteryzował załamanie i ich spadek ilościowy, 1924–1928 nastąpiło odbudowanie stanu ilościowego po poprzednim czasie, 1929–1934 wystąpiły kryzys i stagnacja, a 1935–1937 miał miejsce gwałtowny wzrost tytułów. Wśród cech charakterystycznych prasy omawianego okresu należy wymienić krótkotrwałość. Więcej niż połowa to tytuły istniejące nie dłużej niż pięć lat, a jedna trzecia zaś nie dłużej niż dwa lata. Jednocześnie na rynku prasowym występowały periodyki długowieczne (6% tytułów), a od lat 1924–1925 czasopisma masowe. Po szybkim rozwoju ilościowym periodyków w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości, nastąpił czas wzrostu nakładów, przy czym i tak większość tytułów prasowych była niskonakładowa. W latach 1919–1928 najsilniej rozwijały się tygodniki i dwutygodniki, a najlepszym okresem dla dzienników oraz gazet były lata 1926–1931 (łącznie około 100 tytułów). Najbardziej intensywnie rozwijała

²¹ R. Habielski, *Wolność czy odpowiedzialność...*, dz. cyt.

²² A. Dawidowicz, *Rola prasy w rozwoju Narodowej Demokracji (1893–1939)*, w: *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku ...*, dz. cyt., s. 229–241.

się prasa ogólnoinformacyjna, stanowiąc prawie 25% wszystkich wydawanych periodyków²³.

Geografia wydawnicza prasy kształtowała się nieproporcjonalnie. Produkcja najlepiej była rozwinięta na ziemiach centralnych i zachodnich. Największe skupienie pism (63–76%), w tym politycznych występowało w Warszawie. Kolejnymi głównymi ośrodkami prasy o charakterze politycznym były Kraków, Poznań, Lwów, Wilno, Lublin, Katowice, Łódź. Warto dodać, że centra te zgromadziły około 76% całości wydawanych tytułów periodycznych.

Głównymi wydawcami prasy polityczno-informacyjnej były stołeczny koncern Prasa Polska SA i krakowski koncern Mariana Dąbrowskiego Ilustrowany Kurier Codzienny, działający w latach 1910–1939 oraz wydający wysokonakładowy dziennik o tym samym tytule²⁴. Do rządowych spółek, o których warto wspomnieć należały Republika w Łodzi, Pomorska Spółdzielnia Wydawnicza w Toruniu oraz Drukarnia Polska w Poznaniu (tu wydawano *Kuriera Poznańskiego* w nakładzie 30 tys. egzemplarzy).

W badaniu wzięto pod uwagę wybrane najbardziej znane tytuły prasowe lat 1918–1939 o charakterze politycznym przynależące do różnych partii i opcji światopoglądowych.

ZDIGITALIZOWANA PRASA OGÓLNOINFORMACYJNA I PARTYJNA

Najprostszym sposobem wyszukiwania cyfrowej formy tytułów prasowych o charakterze politycznym dwudziestolecia międzywojennego w Internecie jest wpisanie tytułu do wyszukiwarki Google, chociaż wynik może nie znajdować się

²³ R. Habielski, *Historia polityczna mediów*, Warszawa 2009; A. Paczkowski, *Prasa polska 1918–1939*, dz. cyt.

²⁴ Zob. A. Bańdo, *Nie tylko krew na pierwszej stronie. Problematyka kulturalna na łamach „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” w latach 1918–1939*, dz. cyt.; P. Borowiec, *Jesteśmy głosem milionów. Dzieje krakowskiego wydawnictwa i koncernu prasowego Ilustrowany Kurier Codzienny (1910–1939)*, Kraków 2005; W. Władyka, *Krew na pierwszej stronie. Sensacyjne dzienniki Drugiej Rzeczypospolitej*, dz. cyt.

w pierwszym czy drugim linku. W przypadku niektórych polskich czasopism odniesienia do wersji online podawane są w zintegrowanym katalogu NUKAT, co niestety nie stanowi reguły i zapewne spowodowane jest brakiem aktualizacji bazy na bieżąco. Większą trafność uzyskujemy zdecydowanie poprzez wyszukiwarkę Federacji Bibliotek Cyfrowych (FBC).

Wyróżniono następujące kategorie prasy: endecką, piłsudczykowską, propiłsudczykowską wraz z prorządową, konserwatywną, socjalistyczną oraz ruchu ludowego. Do osobnej grupy przypisano periodyki nie mieszczące się w wyżej wymienionych wariantach.

Analiza na potrzeby opracowania została przeprowadzona za pomocą metody studium przypadku. W badaniu wzięto pod uwagę wybrane najbardziej znane tytuły prasowe lat 1918–1939 o charakterze politycznym, przynależące do różnych partii i opcji światopoglądowych, które odegrały znaczącą rolę w określonym kręgu odbiorców. Wiele z nich miało znaczny wpływ na kształtowanie ówczesnej opinii publicznej. Warto zauważyć jednocześnie, że niektóre z zaprezentowanych pism pod tym samym nagłówkiem ukazywały się jeszcze w XVIII oraz XIX w. Podlegały przy tym przeobrażeniom redakcyjnym, łączeniu z innymi pismami, wykupieniu przez innego właściciela i niekiedy zmieniały również profil polityczny. Jeśli zostały przekonwertowane na wersję cyfrową, to raczej z uwzględnieniem całości okresu wydawniczego. Dlatego też w tej części artykułu w niektórych przypadkach nieuniknione było wyjście poza przyjęty okres chronologiczny II RP. Autorkę nie tyle interesowały projekty, programy czy granty, w ramach których przeprowadzono cyfryzację pism z wersji drukowanej, co ich wyniki oraz dostępność od strony użytkownika.

Dla większej przejrzystości i porządku wypowiedzi starano się dokonać przeglądu periodyków wedle zachowanej opcji politycznej czy profilu, w który się wpisywały. Wyróżniono następujące kategorie prasy: endecką, piłsudczykowską,

propółsudczykowską wraz z prorządową, konserwatywną, socjalistyczną oraz ruchu ludowego. Do osobnej grupy przypisano periodyki nie mieszczące się w wyżej wymienionych wariantach, które chociaż z założenia miały inny charakter, to jednak w znaczny sposób wpływały również na kształtowanie opinii publicznej. W niektórych przypadkach z powodu zmiany polityki prasowej przez redaktorów w różnych okresach wydawniczych, jak też przynależności periodyków do różnych opcji politycznych, niemożliwe było jednoznaczne przyporządkowanie tytułów prasowych.

Prasa endecka

Długowieczny dziennik pt. *Gazeta Warszawska* (1774–1935) w okresie międzywojennym jako najważniejszy organ Narodowej Demokracji został zdigitalizowany w kilku bibliotekach cyfrowych. Roczniki od początku istnienia pisma czyli od 1774 do 1925 udostępniono w dość wygodny sposób w jednym ciągu w Crispa. Warsaw University Library²⁵. W Digital Library of the University of Lodz (DLUL) można czytać jedynie roczniki z XVIII w., konkretnie z lat 1776–1798²⁶. *Gazeta Warszawska* w 1925 r. połączona została z *Gazetą Poranną 2 Grosze* (cała zawartość drugiego z tytułów za lata 1912–1925 dostępna jest znów w Crispa). Wybrane roczniki natomiast przekształcono w wersję cyfrową w rozproszeniu (m.in. w Mazovian Digital Library – MDL z roku 1915 i 1920, a w Crispa z lat 1928–1929)²⁷. Po połączeniu tytułów dziennik ukazywał się pod nazwą *Gazeta Warszawska Poranna*, której pojedyncze roczniki widoczne są także w innych bibliotekach (np. z 1925 r. w National Digital Library Polona – NDLP, z 1926 w Radom Digital Library – RDL)²⁸. W 1935 r. *Gazeta* została zawieszona przez władze

²⁵ Crispa. Warsaw University Library, *Gazeta Warszawska*, <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/370178/display/Default>, (dostęp 5.01.2021 r.).

²⁶ Digital Library of the University of Lodz, *Gazeta Warszawska*, <https://bc.ulib.uni.lodz.pl/dlibra/publication/73070/edition/64968#structure>, (dostęp 6.01.2021 r.).

²⁷ Mazovian Digital Library, *Gazeta Poranna 2 Grosze*, <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/publication?id=48598&from=&dirids=1&tab=1&lp=1&QI=> (accessed 6 January, 2020); Crispa. Warsaw University Library, *Gazeta Poranna 2 Grosze*, <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/181469/display/Default>, (dostęp 6.01.2021 r.).

²⁸ National Digital Library Polona, *Gazeta Warszawska Poranna*, https://polona.pl/search/?query=Gazeta_Warszawska_Poranna&filters=public:1, (dostęp 6.01.2021 r.); Radom Digital Library, *Gazeta Warszawska Poranna*, <http://www.bc.radom.pl/dlibra/publication/10862/edition/10388#structure>, (dostęp 6.01.2021 r.).

i kontynuowana jako **Warszawski Dziennik Narodowy**. Całą zawartość periodyku za lata 1935–1939 upowszechniono online w Crispa oraz Jagiellonian Digital Library (JDL)²⁹, o czym informuje NUKAT. Ostatni rocznik stołecznego dziennika z 1939 r. zamieszczono także w Chelm Digital Library (ChDL)³⁰. Podczas wyszukiwania warto zauważyć, że dziewiętnastowieczne wydanie druku lokalnego o tym samym tytule udostępniono w NDLP, co może być dla użytkownika mylące, gdyż jest to inne pismo. Trudno jednocześnie odnaleźć *Gazetę Warszawską* wraz z kontynuacjami o zmienionym tytule; wskazane jest zatem aby czytelnik znał historię periodyku podczas wyszukiwania go w formie cyfrowej.

Godna uwagi stołeczna **Myśl Narodowa** (1921–1939) związana ze Stronnictwem Narodowym o charakterze społeczno-kulturalnym i politycznym³¹ widnieje w Digital Library of Wielkopolska (DLW)³². Kolejny reprezentatywny warszawski dziennik narodowy **ABC** (1926–1939) w całości został udostępniony w JDL w bardzo starannej i czytelnej formie. Wybrane numery *ABC* można obejrzeć także w Digital Library of Catholic University of Lublin (DLCUL)³³ and RDL. Niektóre strony tytułowe dziennika zaprezentowano ponadto w Bibliotece Multimedialnej Teatru NN. Powstałe jeszcze pod koniec XIX w. lwowskie **Słowo Polskie** (1895–1946), poważny dziennik Narodowej Demokracji w dwudziestoleciu międzywojennym, udostępniony został z lat 1895–1934 w JDL (po 1926 r. pismo wyrażało opcję prostanacyjną).

Wśród wydawanych ówczesnie periodyków regionalnych również warto zwrócić uwagę na niektóre tytuły. Do zawartości dziennika **Goniec Krakowski** (1918–1926), którego redakcja związana była z endecją można dotrzeć w JDL. Popularny **Dziennik Kujawski** (1893–1939) posiada link w Wikipedii, odsyłający do

²⁹ Jagiellonian Digital Library, *Warszawski Dziennik Narodowy*, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/246448/edition/234686#structure>, (dostęp 6.01.2021 r.).

³⁰ Chelm Digital Library, *Warszawski Dziennik Narodowy*, <http://cyfrowa.chbp.chelm.pl/dlibra/docmetadata?id=5529&from=publication&tab=1>, (dostęp 6.01.2021 r.).

³¹ Szerzej zob. P. Jastrzębski, *Myśl Narodowa 1921–1939. Studium politologiczno-prasoznawcze*, Warszawa 2012; M. Domagalska, *Antysemityzm dla inteligencji?: kwestia żydowska w publicystyce Adolfa Nowaczyńskiego na łamach "Myśli Narodowej" (1921–1934) i "Prosto z mostu" (1935–1939): (na tle porównawczym)*, Warszawa 2004.

³² Digital Library of Wielkopolska, *Myśl Narodowa*, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/139207/edition/149175#structure>, (dostęp 6.01.2021 r.).

³³ Digital Library of Catholic University of Lublin, *ABC*, <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/1973/edition/6934#structure>, (dostęp 6.01.2021 r.).

zbiorów Digital Library of Inowroclaw (DLI), gdzie można skorzystać ze wszystkich roczników³⁴. Do *Głosu Lubelskiego* (1913–1939) nie dotrzemy przez FBC, gdyż odsyła jedynie do artykułu o dzienniku autorstwa Ewy Maj w UMCS Digital Library³⁵. W tym przypadku znów najszybciej będziemy pokierowani przez Wikipedię do zdigitalizowanej pełnej wersji w Bibliotece Cyfrowej Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie³⁶. Kolejny tytuł *Gazeta Bydgoska* (1922–1933) posiada łatwy dostęp w całości do czytania w Kujawsko-Pomorskiej Digital Library (KPDL)³⁷. Podobnie do poznańskiej *Ilustracji Polskiej* (1930–1939), obecnej w regionalnej DLW, najłatwiej uzyskać dostęp przez wyszukiwarkę Google (FBC znów bowiem nie odsyła do biblioteki cyfrowej); roczniki 1935 i 1936 są też w UMCS Digital Library. Kolejne tytuły prasowe, jak *Kresy Zachodnie* (1924–1930) z podtytułem „pismo poświęcone obronie interesów narodowych na zachodnich ziemiach Polski” oraz *Kurier Poznański* (1872–1939) zamieszczono również w DLW. W sposób nieskomplikowany do ich wersji cyfrowej kieruje FBC i NUKAT. Wydawany codziennie *Orędownik Wielkopolski* (1922–1933) czytać można w tym samym miejscu tylko z roku 1933, natomiast jego wersje poprzedzające oraz kontynuację zatytułowaną *Orędownik* – w całości. Podobnie endecki dziennik *Słowo Polskie* wydawany we Lwowie zdecydowano się udostępnić częściowo z lat 1895–1934 w JDL³⁸. Przez Wikipedię bez problemu trafiamy jednocześnie do kolejnej wersji cyfrowej gazety codziennej związanej z Narodową Demokracją *Słowa Pomorskiego* (1921–1939)³⁹. Niezwykłe rozproszenie cyfrowe posiada polityczny tygodnik *Podbięta* (1936–1937)

³⁴ Digital Library of Inowroclaw, Dziennik Kujawski, <http://dlibra.bmino.pl/dlibra/publication?id=8192000&from=pubindex&dirids=983041&tab=1&lp=19>, (dostęp 6.01.2021 r.).

³⁵ E. Maj, „Głos Lubelski 1918–1939”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* 2 (2010): 53–69, <http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/docmetadata?id=6007&from=publication>, (dostęp 6.01.2021 r.).

³⁶ Biblioteka Cyfrowa Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, Głos Lubelski, (<http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/publication/2418?tab=1>), (dostęp 6.01.2021 r.).

³⁷ Kujawsko-Pomorska Digital Library, Gazeta Bydgoska, <http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=18407&dirids=1&tab=3>, (dostęp 10.02.2021 r.).

³⁸ JDL, Słowo Polskie, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/publication/5862#structure>, (dostęp 7.01.2021 r.).

³⁹ KPDL, Słowo Pomorskie, <http://kpbc.umk.pl/dlibra/publication?id=2126>, (dostęp 6.01.2021 r.).

obecny, jak się okazało, aż w trzech bibliotekach: DLCUL (oba roczniki), w ChDL tylko z 1937 r., wybrane numery posiada także JDL⁴⁰.

Prasa endecji stanowiła pokaźną ilościowo a zarazem istotną grupę periodyków na rynku prasowym II RP. Odegrała też znaczącą rolę w życiu politycznym. Dobrze, że znalazło to w pełni odzwierciedlenie we współczesnej digitalizacji, czego dowodzą przedstawione wyżej przykłady najbardziej znanych tytułów prasowych tego okresu.

Prasa piłsudczykowska, propiłsudczykowska i prorządowa

Z warszawskim dziennikiem *Kurier Poranny* (1877–1939), redakcja którego popierała politykę prowadzoną przez obóz Józefa Piłsudskiego można zapoznać się w Crispie, wybrane roczniki dostępne są też w ChDL. Pismo odegrało ważną rolę polityczną w okresie poprzedzającym przewrót majowy poprzez drukowane na jego łamach oświadczeń i listów marszałka. Popołudniowe wydanie ukazywało się pt. *Przegląd Wieczorny* (1915–1930), który udostępnia w całości znów Crispa⁴¹, a informuje o tym FBC. Numery od stycznia do lutego z 1919 r. w postaci mikrofilmów posiada również Library of Congress⁴². Sanacyjnego dziennika warszawskiego pt. *Gazeta Polska* (1929–1939) w wersji online nie wykazują FBC ani inne źródła.

W kręgu pism piłsudczykowskich pozostawało szereg pism wojskowych przeznaczonych dla szerszego grona odbiorców. Przykładem może być warszawski tygodnik *Rząd i Wojsko* (1916–1920), dostępny równolegle w UMCS Digital Library oraz DLCUL. Jeden rocznik z 1919 r. można oglądać także w Silesian Digital Library (SDL)⁴³. Kontynuacja pisma z roku 1921 zamieszczona została zaś w MDL. Cyfrowa forma omawianego tygodnika wykazuje nie tylko zdublowanie ale także duże rozproszenie w udostępnianiu. *Rząd i Wojsko* przekształcony

⁴⁰ DLCUL, Podbięta, <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/19611#structure> JDL, Podbięta, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/398124/edition/377731#structure>, (dostęp 6.01.2021 r.).

⁴¹ Crispa, *Kurier Poranny*, <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/148394/display/Default>, (dostęp 6.01.2021 r.).

⁴² Library of Congress, Catalog, *Przegląd Wieczorny*, <https://catalog.loc.gov/vwebv/search?searchCode=LCCN&searchArg=sn%2098059023&searchType=1&permalink=y>, (dostęp 28.01.2021 r.).

⁴³ Silesian Digital Library, *Rząd i Wojsko*, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/10223/edition/9579>, (dostęp 6.01.2021 r.).

został na krótko przez Wojciecha Stpiczyńskiego w **Głos** oraz *Głos Opozycji*, a następnie w **Głos Prawdy** (1923–1929). Ostatni z nich ze względu na ostre pióro i kontrowersyjne wypowiedzi założyciela podlegał częstym konfiskatom⁴⁴. Od 1926 r. pismo przekształcono w jeden z największych dzienników informacyjno-politycznych. NUKAT kieruje do dwóch linków z pełną zawartością periodyku⁴⁵. UMCS Digital Library posiada roczniki z lat 1925–1928, a SDL tylko z 1927 r. Tytułu prasowego nie należy mylić z przekazanym do domeny publicznej w SDL regionalnym czasopiśmie protestanckim o tym samym tytule, wydawanym w latach 1925–1939.

Do grona pism piłsudczykowskich o zasięgu regionalnym należały m.in. **Kurier Wileński** (1927–1936) udostępniony w całości JDL i katowicki dziennik **Polska Zachodnia** (1926–1939) zdublowany w całości w regionalnej SDL i Digital Library of University of Wrocław (DLUW)⁴⁶. Adam Koc w 1929 r. w Warszawie założył prorządową **Gazetę Polską** (1929–1939) w miejsce *Głosu Prawdy* i *Epoki*. Miała ona charakter ogólnopolski. Współczesny użytkownik może korzystać z jej zawartości w pełni w Polonie. Nie należy jej utożsamiać z pismem o tym samym tytule lecz wydawanym dłużej, gdyż w latach 1920–1939 z podtytułem „codzienne pismo polsko-katolickie dla wszystkich stanów” widocznym w DLW.

Pisma konserwatywne

Grupa czasopism konserwatywnych stanowiła potęgę w omawianym okresie. Organ konserwatywnego Stronnictwa Chrześcijańsko-Narodowego **Rzeczpospolita** (1920–1932), której właścicielami byli Ignacy Paderewski, po nim zaś Wojciech Korfanty doczekał się wersji internetowej w CBN Polona⁴⁷. Ceniony dziennik informacyjno-polityczny **Czas** (1848–1939), ukazujący się początkowo w Krakowie, a następnie (od 1935 r.) w Warszawie w całości jest do przeglądu

⁴⁴ Szerzej zob. J. Pietrzak, *Radykalny piłsudczyk. Biografia Wojciecha Stpiczyńskiego (1896–1936)*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2001.

⁴⁵ NUKAT, *Głos Prawdy*, <http://katalog.nukat.edu.pl/lib/item?id=chamo:293945&fromLocationLink=false&theme=nukat&locale=EN>, (dostęp 7.01.2021 r.).

⁴⁶ Digital Library of University of Wrocław, *Polska Zachodnia*, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/7739?language=en#structure>, (dostęp 20.01.2021 r.).

⁴⁷ National Digital Library Polona, *Rzeczpospolita*, <https://polona.pl/search/?query=Rzeczpospolita&filters=public:1>, (dostęp 7.01.2021 r.).

w Digital Library of Malopolska (DLM)⁴⁸. Większość jego numerów dostępna jest również we wspomnianej Polsce. Zbiory zatem w tym przypadku znów zostały zdublowane. Konserwatywny dziennik wileński *Słowo* (1922–1939) Stanisława Cata-Mackiewicza⁴⁹ widoczny jest natomiast w JDL. Do elektronicznej wersji pelplińskiego konserwatywnego *Pielgrzyma* (1869–1939) o charakterze informacyjnym i katolickim o znaczącej roli politycznej na Pomorzu, można dotrzeć w KPDL⁵⁰, a naprowadza użytkownika do niej hasło w Wikipedii. Pismo to z lat 1832–1833 można też czytać w Crispie. W tym przypadku znów mamy do czynienia ze zbiorami częściowo skopiowanymi.

Pisma socjalistyczne

Odłam lewicowy w II RP był ważną częścią rynku prasowego, a każda partia socjalistyczna dążyła do posiadania swojego tytułu prasowego. Część tytułów wydawano legalnie, część zaś w sposób konspiracyjny. Najwyższy poziom utrzymywały główny organ Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) – *Robotnik* (1894–1939) i krakowski *Naprzód* (1892–1939), którego roczniki od początku istnienia do 1934 r. widnieją w JDL. Pierwszy z nich często był konfiskowany i cenzurowany⁵¹. Istniejący przez 45 lat *Robotnik*, długie lata redagowany przez jednego z najbardziej znanych polityków Mieczysława Niedziałkowskiego nie znalazł swojego odpowiednika cyfrowego, w odróżnieniu od *Przedświtu* (1881–1920), wydawanego początkowo jako pismo Socjalno-Rewolucyjnej Partii „Proletariat”, a następnie pod egidą PPS. Drugie z nich w całości można przeglądać w DLUL⁵². Okazjonalne numery obecne są również w UMCS Digital Library⁵³. W grupie pism socjalistycznych zadbane także o wersję cyfrową społeczno-politycznego *Głosu Kobiet*

⁴⁸ Digital Library of Malopolska, Czas, <http://mbc.malopolska.pl/publication/20747>, (dostęp 7.01.2021 r.).

⁴⁹ Szerzej zob. M. Wojtacki, *Słowo Stanisława Cata-Mackiewicza. Dziennik konserwatystów wileńskich w latach 1922–1939. Monografia pisma*, Toruń 2009.

⁵⁰ KPDL, *Pielgrzym*, <http://kpbk.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82758&from=publication>, (dostęp 7.01.2021 r.).

⁵¹ Szerzej zob. O. S. Czarnik, *Ideowe i literackie wybory „Robotnika” w latach 1918–1939*, Warszawa, 1996.

⁵² DLUL, *Przedświt*, <https://bcul.lib.uni.lodz.pl/dlibra/publication/55031#structure>, (dostęp 7.01.2021 r.).

⁵³ UMCS Digital Library, *Przedświt*, <http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/publication?id=28719&tab=3> (dostęp 7.01.2021 r.).

(1908–1939), skierowanego do robotnic i reprezentującego Centralny Wydział Kobiet PPS. Był to zarazem dodatek do *Robotnika Śląskiego* (1903–1939), również obecnego w formie pełnotekstowej w SDL⁵⁴. Dziennik socjaldemokratyczny zatytułowany *Głos Poranny* (1929–1939) publikowany w Łodzi można przeglądać online w Digital Library – Regional Materials of Lodz Land. W tej samej bibliotece dostępny jest także inny łódzki dziennik okresu dwudziestolecia międzywojennego *Głos Polski* (1918–1929)⁵⁵.

Władze PPS, podobnie zresztą jak innych partii, wyraźnie dbały o wydawanie gazet lokalnych. Taki charakter posiadały: tygodnik *Wyzwolenie Społeczne* (1920–1929) w Białej, *Częstochowianin* (1929–1930) w Częstochowie (oba w SDL)⁵⁶, *Dziennik Ludowy* (1918–1934) we Lwowie (dostęp w JDL, brakuje rocznika z 1918 r.)⁵⁷, *Łodzianin (1915- 1939)* w Łodzi (jest w DLUL) i ważny dla regionu *Głos Poznański* (1924–1925) w DLW⁵⁸. Do tej grupy periodyków należy zaliczyć także tygodnik *Niedola Chłopska* (1918–1919), *Tygodnik Ludowy* w Poznaniu, *Trybunę Robotniczą* w Piotrkowie, których z kolei na próżno można szukać w Internecie.

Niektóre z przedstawionych wyżej czasopism kolportowano na całą Polskę. W tej kategorii wyraźnie zaznaczył się jednocześnie regionalny charakter periodyków, dlatego też odbiorca poszukujący interesujących go tytułów prasowych raczej powinien wyszukiwać ich w polskich regionalnych bibliotekach cyfrowych.

Prasa ruchu ludowego

Nie mniejszą rolę polityczną w latach 1918–1939 odegrała opcja ruchu ludowego, chociaż prasa tego odłamu nie zaklasyfikowała się do grona najważniejszych mediów na rynku prasowym. Jeden z głównych działaczy ludowych, a zarazem

⁵⁴ SDL, Robotnik Śląski, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/20549?language=en#structure>, (dostęp 28.01.2021 r.).

⁵⁵ Digital Library - Regional Materials of Lodz Land, Głos Poranny, <https://bc.wimbp.lodz.pl/dlibra/publication/75310/edition/71876#structure>; ibidem, Głos Polski, <https://bc.wimbp.lodz.pl/dlibra/publication/13614?language=en#structure>, (dostęp 7.01.2021 r.).

⁵⁶ SDL, Wyzwolenie Społeczne, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/85307?language=en#structure>; ibidem, Częstochowianin, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/128181/edition/120340#structure>, (dostęp 7.01.2021 r.).

⁵⁷ JDL, Dziennik Ludowy, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/259001?language=en#structure>, (dostęp 7.01.2021 r.).

⁵⁸ DLW, Głos Poznański, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/137247/edition/146667#structure>, (dostęp 7.01.2021 r.).

polityk i trzykrotny premier w II RP Wincenty Witos rolę prasy partyjnej postrzegał następująco: „służy interesom partii i interesom ich członków. Wyświetla ona prawdę, zbija fałsze, demaskuje obłudę, tępi nadużycia, niesie światło, przynosi także chwile rozrywki i nauki. Jest łącznikiem nieodzownym pomiędzy stronnictwem i jego zwolennikami”⁵⁹. Warszawski tygodnik *Wola Ludu* (1921–1931) oraz poznański *Włościanin* (1919–1920, 1927–1928) ukazujący się sześć razy w tygodniu reprezentowały PSL Piast. Pierwszy z nich nie został udostępniony online, drugi natomiast łatwo odnaleźć w DLW⁶⁰.

Do miejskiej inteligencji ludowej skierowano po części warszawski miesięcznik zatytułowany *Młoda Myśl Ludowa* (1932–1934), przeznaczony dla całego ruchu ludowego⁶¹. Ostatni z tytułów widnieje w ChDL⁶². Druki te w pełni reprezentowały na swoich łamach poglądy grupy politycznej, którą reprezentowały. Z jednej strony pełniły rolę typowych organów politycznych, a z drugiej były gazetami rodziny wiejskiej.

Podobnie, jak w przypadku omówionych już wyżej periodyków w typologii, także i w tej kategorii znalazło się sporo pism lokalnych. Do pism Stronnictwa Ludowego można zaliczyć *Śląską Gazetę Ludową* (1930, 1932–1939) zdigitalizowaną w SDL oraz *Gazetę Grudziądzką* (1899–1929) dostępną w KPDL. W całości zamieszczono również w JDL *Piasta* (1913–1939) z podtytułem „tygodnik polityczny, społeczny, oświatowy i gospodarczy, poświęcony sprawom ludu polskiego”. Warszawskie *Wyzwolenie* (1917–1937) można zaś oglądać w CBN Polona. Codzienny *Goniec Wielkopolski* (1877–1932) wydawany w Poznaniu, dla współczesnych dostępny jest w DLW⁶³. Oba roczniki krakowskiej *Gazety Chłopskiej* (1936–1937), organu naczelnego Chłopskiego Stronnictwa Rolniczego uwzględnione zostały również w Polonie⁶⁴.

⁵⁹ A. Paczkowski, *Prasa polityczna ruchu ludowego (1918–1939)*, Warszawa 1970.

⁶⁰ DLW, *Włościanin*, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/549582#structure>, (dostęp 7.01.2021 r.).

⁶¹ A. Paczkowski, *Rola prasy w działalności masowej Stronnictwa Ludowego (1931–1939)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” nr 1 (1967), s. 79–104.

⁶² ChDL, *Młoda Myśl Ludowa*, <http://cyfrowa.chbp.chelm.pl/dlibra/docmetadata?id=8249&dirds=1&tab=3>, (dostęp 7.01.2021 r.).

⁶³ DLW, *Goniec Wielkopolski*, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/254549/edition/211286#structure>, (dostęp 6.01.2021 r.).

⁶⁴ NDL Polona, *Gazeta Chłopska*, https://polona.pl/search/?query=gazeta_ch%C5%82opska&filters=public:1, (dostęp 8.03.2021 r.).

Za to organ inteligencji opowiadającej się za opcją PSL „Piast” do 1930 r. – dziennik poranny **Kurier Lwowski** (1883–1935) umieszczony został w niepełnej wersji, gdyż z lat 1883–1926 w JDL oraz z lat 1883–1926 w Polonie. Warto zauważyć, że wcześniejsze roczniki 1885–1918 udostępniono również w Österreichische Nationalbibliothek⁶⁵. Do prasy opozycyjnej po 1926 r. mocno konfiskowanej w latach 1932–1935 wpisywał się organ Stronnictwa Ludowego „Piast” pt. **Zielony Sztandar** (1931–1939)⁶⁶, obecny w Polonie.

Nie znalazły natomiast odzwierciedlenia w wymiarze cyfrowym mniej znane tytuły jak **Chłopski Sztandar** (1931–1932), **Ludowiec Wielkopolski** (1932–1933) Bernarda Milskiego, **Codzienny Goniec Ludowy** (1934–1935), **Obrona Rolnika i Osadnika** (1933), **Głos, Wsi i Osady** (1932–1933). Do digitalizacji nie został zakwalifikowany zarówno miesięcznik literacko-społeczny **Wieś** (1933–1934), wydawany w Naprawie, który zyskał miano pisma o profilu lewicowym i antysanacyjnym, jak też jego kontynuacja **Nowa Wieś** (1935–1936). Organ Chłopskiego Stronnictwa Ludowego **Piast Wielkopolski** (1928–1935), pod redakcją Leona Ossowskiego oraz nieoficjalny organ PSL-Piast **Echo Warszawy** również zostały pominięte w dostępie internetowym.

Najślabszą pozycję prasa ludowa posiadała w Wielkopolsce, ze względu na dominację na tym terenie prasy prawicowej. Dość antyklerykalną wymowę w tej grupie czasopism przejawiały m.in. **Gazeta Ludowa, Piast i Wyzwolenie**. Analiza licznych tytułów z tej grupy czasopism znów dowiodła, że najważniejsze z nich znalazły swoje pełnotekstowe wersje w Internecie. Zdecydowanie w projektach digitalizacyjnych nie uwzględniono efemeryd i mniej znaczących tytułów regionalnych.

Ważnym dziennikiem stołecznym obok **Przeglądu Wieczornego** był również **Kurier Warszawski** (1821–1939), którego redakcja próbowała początkowo

⁶⁵ Österreichische Nationalbibliothek, Kurier Lwowski, <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=klw>, (dostęp 8.03.2021 r.).

⁶⁶ Szerzej zob. M. Krysiak, „Na cenzurowanym – prasa opozycji lat 30. XX wieku na przykładzie *Zielonego Sztandaru*”, Konflikty 2010, <http://www.konflikty.pl/historia/1918-1939/na-cenzurowanym-prasa-opozycji-lat-30-xx-wieku-na-przykladzie-zielonego-sztandaru/>, (dostęp 8.03.2021 r.).

zachować profil centrowy. Redakcja długowiecznej gazety od 1918 r. przyjęła opcję pravicową i związana była ze Stronnictwem Chrześcijańsko-Narodowym. Wszystkie roczniki *Kuriera* w przejrzysty sposób udostępnia Crispa⁶⁷. Profil chadecko-narodowy posiadał krakowski dziennik *Głos Narodu* (1893–1939) obecny w JDL⁶⁸.

W latach 2011–2013 w Małopolskiej Digital Library przekonwertowano na wersję cyfrową wszystkie wydania *Ilustrowanego Kuriera Codziennego* (1910–1939)⁶⁹ wysokonakładowego dziennika polityczno-informacyjnego redagowanego przez Mariana Dąbrowskiego, który dbał o to aby w jego zespole redakcyjnym znaleźli się ludzie o różnym światopoglądzie i preferencjach politycznych. Popularny *Kurier Polski* (1898–1939) należał do najważniejszych gazet dwudziestolecia międzywojennego. Tytuł widoczny jest w Mazowieckiej Bibliotece Cyfrowej. Na stanowisku liberalnym, bez opowiadania się za konkretną partią, stała redakcja *Kuriera Wileńskiego* (1927–1936), który w całości dostępny jest w JDL, częściowo zaś (zaledwie kilka numerów) w Warmia-Mazury Digital Library⁷⁰. Warszawski dziennik *Express Poranny* (1922–1939), który związany był od 1931 r. z obozem Sanacji, został częściowo umieszczony w Radom Digital Library⁷¹, z 1939 r. zaś w Polonie i ChDL.

Częściowo legalnie w II RP rozprowadzano periodyki komunistyczne. Wiele z nich władze administracyjne szybko zamykały, nie miały zatem silnej pozycji w tym okresie. Za przykład mogą posłużyć *Nowa Trybuna*, pierwszy codzienny organ prasowy *Sztandar Socjalizmu*, *Przełom*, *Czerwony Sztandar*, *Żołnierz-Robotnik*, *Kolejarz-Komunista*, które nie znalazły się w formie cyfrowej online.

⁶⁷ Crispa, Kurier Warszawski, <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/394223/display/Default>, (dostęp 8.01.2021 r.).

⁶⁸ JDL, Głos Narodu, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/5858?language=en#structure>, (dostęp 9.01.2021 r.).

⁶⁹ Digital Library of Malopolska, Ilustrowany Kurier Codzienny, <http://mbc.malopolska.pl/publication/33326>, (dostęp 10.01.2021 r.).

⁷⁰ Warmia-Mazury Digital Library, Kurier Wileński, <http://wmbc.olsztyn.pl/dlibra/publication/883?tab=1>, (dostęp 9.01.2021 r.).

⁷¹ RDL, Express Poranny, <http://bc.radom.pl/dlibra/publication/4657#structure>, (dostęp 9.01.2021 r.).

PODSUMOWANIE

Prasa stanowi nieocenione źródło informacji o dawnej Polsce, o wydarzeniach ważnych w skali ogólnokrajowej i lokalnej, jak też o minionych trendach i nowinkach. Przeprowadzona analiza na wybranych pismach o charakterze politycznym dowiodła, że główne tytuły o tym profilu II RP zostały zdigitalizowane. Wyjątek w regule stanowią niektóre pisma jak np. *Robotnik* w grupie prasy socjalistycznej czy prasowe efemerydy komunistyczne. Zasadniczo przetransponowano najważniejsze tytuły na formę cyfrową, co stanowi duże ułatwienie dla badaczy prasy i mediów tego okresu. Problemem dla naukowców jest natomiast niekompletność zbiorów. W niektórych przypadkach (jakby z reguły) brakuje w spisach po kilka roczników tytułów prasowych, co stanowi duże utrudnienie dla badaczy. Zaobserwowano też na licznych przykładach brak ogólnego klucza kategoryzacyjnego, który logicznie uzasadniałby digitalizację tych samych pism w różnych krajowych bibliotekach cyfrowych czy też zupełną eliminację innych.

Zasadniczo przetransponowano najważniejsze tytuły na formę cyfrową, co stanowi duże ułatwienie dla badaczy prasy i mediów tego okresu. Problemem dla naukowców jest natomiast niekompletność zbiorów.

Nie we wszystkich wariantach wyszukiwanie w FBC było najtrafniejsze, niekiedy użytkownik łatwiej może odnaleźć poszukiwane pismo online pod hasłem jego tytułu w Wikipedii lub za pomocą wyszukiwarki Google, które kierują wprost do wersji cyfrowej. Niekiedy najbardziej pomocny okazywał się z kolei NUKAT. Znalezienie gazet, których tytuły zmieniano przez łączenie pism lub na wskutek likwidacji i zmiany tytułu (czego najlepszym przykładem była *Gazeta Warszawska*), nie jest łatwym zadaniem. Zainteresowany bowiem czytelnik powinien nie tylko dobrze znać historię periodyku ale też i jego dane bibliograficzne, aby nie pomylić go z innym periodykiem o tym samym tytule lecz o zupełnie innym

profilu. Zastanawia natomiast dublowanie w procesie digitalizacji, gdyż wybrane tytuły zostały wykazane w kilku bibliotekach cyfrowych. Inne natomiast w ogóle nie zostały uwzględnione. Bezsposornie jest to mankamentem braku koordynacji w prowadzeniu prac na skalę ogólnopolską. Nasuwa się jednocześnie pytanie o to, według jakiego klucza dokonywano procesu digitalizacji?

W Internecie widnieje również sporo przydatnych dla badacza spisów czasopism. Warto przytoczyć niektóre z nich. W Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej zdigitalizowano m.in. wykaz prasy politycznej ukazującej się w latach 1921–1925⁷². Interesujący zestaw tytułów pod nagłówkiem *Prasa z bibliotek cyfrowych* udostępniła na stronie internetowej Biblioteka Uniwersytecka KUL⁷³. Niekiedy na portalach internetowych znaleźć można zapytanie o linki do dawnych pism, jak miało to miejsce na portalu historycy.org⁷⁴ lub informacje na blogach np. o przedwojennych czasopismach specjalistycznych (filatelistycznych, filmowych i kobiecych) wraz ze zdjęciami ich okładek⁷⁵. Zbiory bibliotek cyfrowych uzupełniają jednocześnie archiwa cyfrowe czego przykładem może być polskie Narodowe Archiwum Cyfrowe, które posiada m.in. zbiór ponad 188 tysięcy fotografii wydawnictwa prasowego Ilustrowanego Kuriera Codziennego⁷⁶. Pomocą mogą być również zdigitalizowane katalogi dawnych czasopism⁷⁷ czy listy periodyków wybranego zbioru⁷⁸. Przytoczone wyżej przykładowe źródła informacji o prasie

⁷² Pierwszy Polski Spis Gazet i Czasopism Rzeczypospolitej Polskiej z dodatkiem prasy polskiej zagranicą 1921 R.1, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/metadatasearch?action=AdvancedSearchAction&type=-3&val1=Title:Pierwszy+Polski+Spis+Gazet+i+Czasopism+Rzeczypospolitej+Polskiej+z+dodatkiem+prasy+polskiej+zagranic%C4%85+1921+R.1>; Spis gazet i czasopism Rzeczypospolitej Polskiej oraz poradnik reklamowy. Rocznik trzeci 1924/25 rok, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/edition/52951?id=52951&from=publication>, (dostęp 9.01.2021 r.).

⁷³ Biblioteka Uniwersytecka KUL, Prasa z bibliotek cyfrowych, http://www.bu.kul.pl/prasa-z-bibliotek-cyfrowych,art_47123.html, (dostęp 9.01.2021 r.).

⁷⁴ Historycy.org, <http://www.historycy.org/index.php?showtopic=31099>, (dostęp 9.01.2021 r.).

⁷⁵ Informatorium, <http://informatorium.ksiaznica.torun.pl/tag/gazety-przedwojenne/>, (dostęp 9.01.2021 r.).

⁷⁶ Narodowe Archiwum Cyfrowe, <https://www.nac.gov.pl/archiwum-audiowizualne/zasob/spis-zespolow/>, (dostęp 9.01.2021 r.).

⁷⁷ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Zdigitalizowany katalog czasopism, <https://www.bu.uni.wroc.pl/katalogi/zdigitalizowany-czasopism>, (dostęp 9.01.2021 r.).

⁷⁸ Kopie cyfrowe czasopism ze zbiorów bibliotecznych Archiwum Państwowego w Łodzi, <http://www.lodz.ap.gov.pl/cyfrowecz.pdf>, (dostęp 9.01.2021 r.).

okresu II RP służą przede wszystkim ułatwieniu współczesnych badań, jak też mogą zainteresować młodsze pokolenie internautów: studentów lub hobbystów dawnej prasy.

BIBLIOGRAFIA

Opracowania

- Bańdo A., *Nie tylko krew na pierwszej stronie: problematyka kulturalna na łamach „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” w latach 1918–1939*, Kraków 2006.
- Barczewski W., *Kwestia parlamentarna w polskich czasopismach kobiecych w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku*, w: *Polityka i politycy w prasie XX i XXI w.*, Białystok 2016.
- Bauchrowicz-Tocka M., *Wpływ prasy na kreowanie życia politycznego i społecznego międzywojennej Łomży na przykładzie „Wspólnej Pracy”*, w: *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, Białystok 2016, s. 215–226.
- Bieńkowska A., *Dążenia do zjednoczenia ruchu ludowego w latach 1918–1931 w świetle tygodników „Piaś”, „Wyzwolenie” i „Gazety Chłopskiej”*, „Historia i Polityka” 2005 nr 3, s. 53–72.
- Brzoza C., *Polityczna prasa krakowska 1918–1939*, Kraków 1990.
- Bukała M., *Obraz polskiego ziemiaństwa w prasie Stronnictwa Ludowego z lat 1931–1939 na przykładzie wybranych tytułów prasowych („Piaś”, „Zielony Sztandar”, „Gazeta Grudziądzka”)*, „Myśl Ludowa” 2018 nr 10, s. 53–70.
- Czarnik O. S., *Ideowe i literackie wybory „Robotnika” w latach 1918–1939*, Warszawa 1996.
- Dawidowicz A., *Rola prasy w rozwoju Narodowej Demokracji (1893–1939)*, w: *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, Białystok 2016.
- Edwarczyk J., *Prasa Tucholi w latach 1920–1939 (część 2)*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2013 nr 1, s. 9–21.
- Edwarczyk J., *Prasa Tucholi w latach 1920–1939 (część 1)*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2012 nr 2, s. 47–64.
- Figura M., *Konflikt polsko-ukraiński w prasie Polski Zachodniej w latach 1918–1923*, Poznań 2001.
- Gzella J., *Między Sowietami a Niemcami: koncepcje polskiej polityki zagranicznej konserwatystów wileńskich zgrupowanych wokół „Słowa” (1922–1939)*, Toruń 2011.
- Habielski R., *Dokąd nam iść wypada? Jerzy Giedroyc. Od „Buntu Młodych” do „Kultury”*, Warszawa 2006.
- Habielski R., *Ewolucja prawa prasowego w Drugiej Rzeczypospolitej. Zakres i recepcja*, „Studia Medioznawcze” 2013 nr 4, s. 79–92.
- Habielski R., *Wolność czy odpowiedzialność. Prasa i polityka w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2013.
- Hrycek M., *Dzień po dniu... Przewrót majowy w łódzkich dziennikach publikowanych w języku polskim*, „Studia Medioznawcze” 2010 nr 1, s. 129–150.

- Jakubowska U., *Oblicze ideowo-polityczne „Gazety Warszawskiej” i „Warszawskiego Dziennika Narodowego” w latach 1918–1939*, Warszawa 1984.
- Jarowiecki J., *Prasa wydawana w Krakowie – przedmiotem badań nad prasą lokalną*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2011 nr 1/2, s. 57–88.
- Jastrzębski P., *Z rynku prasowego Drugiej Rzeczypospolitej. Odbiorcy i zasięg oddziaływania „Myśli Narodowej” w latach 1921–1939*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Librorum” 2010 nr 16, s. 269–284.
- Jastrzębski P., *„Myśl Narodowa” 1921–1939. Studium politologiczno-prasoznawcze*, Warszawa 2012.
- Jaworski L., *Wolność prasy i innych środków społecznego przekazu jako zasada ustrojowa Rzeczypospolitej Polskiej*, „Zarządzanie Mediami” 2014 nr 1, s. 1–16.
- Kalinowski Sz., *Organizacje społeczne i prasa w akcji promocji legendy Józefa Piłsudskiego w powiecie radzyńskim w okresie II Rzeczypospolitej*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2013 nr 11, s. 19–45.
- Kamińska-Szmaj I., *Judzi, zohydza, ze czci odziera. Język propagandy politycznej w prasie 1919–1923*, Wrocław 1994.
- Karamańska M., *Słownictwo polityczne drugiej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1926–1939*, Kraków 2007.
- Kolasa W. M., *Kierunki badań nad prasą mniejszości narodowych 1918–1939*, „Klio” 2012 nr 3, s. 59–82.
- Kolasa W. M., *Kierunki badań nad historią prasy polskiej 1918–1939. Cz. 1, Tendencje rozwojowe, typologia*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2011 nr 1/2, s. 5–55.
- Kolasa W. M., *Historiografia prasy polskiej (do 1918 roku). Naukometryczna analiza dyscypliny 1945–2009*, Kraków 2013.
- Kolasa W. M., Nieć G., *Badania nad prasą polskiego ruchu ludowego – rekonesans*, „Gospodarka, Rynek, Edukacja” 2013 nr 2, s. 11–21.
- Komuniści w II Rzeczypospolitej. Ludzie – struktury – działalność*, red. M. Bukała, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2015.
- Kristanova E., *Polskie czasopisma literackie w Internecie – dostępność, sposoby upowszechniania i próba typologii*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2018 nr 4, s. 807–824.
- Lachendro J., *Prasa województwa krakowskiego w latach 1918–1939*, Kraków 2006.
- Lempart M., *Zapomniane bądź nieznanne tytuły prasowe z terenu Pomorza do 1918/1939 r.*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2010 nr 1, s. 71–85.
- Lis A., *„Polonia” wobec najważniejszych wydarzeń politycznych w Polsce w okresie międzywojennym: zamachu stanu w 1926 r. i procesu brzeskiego*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2016 nr 3, s. 75–90.
- Mielczarek T., *Prasa w systemie politycznym Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Sosnowiec 2009.
- Notkowski A., *Pod znakiem trzech strzał. Prasa Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1918–1939*, Kraków 1997.
- Notkowski A., *Polska prasa prowincjonalna Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*, Warszawa 1982.

- Notkowski A., *Prasa w systemie propagandy rządowej w Polsce 1926–1939*, Warszawa 1987.
- Olejnik L., *Z dziejów prasy łódzkiej. Kurier Łódzki i Echo – wydawnictwa Jana Stypułkowskiego (1919–1939)*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 1995 nr 52, s. 143–162.
- Paczkowski A., *Prasa polska 1918–1939*, Warszawa 1980.
- Paczkowski A., *Prasa codzienna Warszawy w latach 1918–1939*, Warszawa 1983.
- Patelski M., *Krakowski „Czas” i „Głos Narodu” wobec przewrotu Józefa Piłsudskiego i represji pomajowych (1926–1927)*, w: Kraków - Lwów. *Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, red. J. Jarowiecki, Kraków 2003, t. 6 cz. 2, s. 251–259.
- Pepliński W., *Międzywojenna prasa pomorska jako źródło do badania lokalnej kultury politycznej*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1982 nr 3/4, s. 157–164.
- Pepliński W., *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej, 1920–1939: system funkcjonowania i oblicze społeczno-polityczne prasy polskiej*, Gdańsk 1987.
- Podgajna E., *Kobieta na łamach prasy ruchu ludowego (1918–1931)*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2018 nr 4, s. 94–111.
- Podgajna E., *Gazeta Chłopska w procesie komunikacji politycznej*, w: *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, red. M. Dajnowicz i A. Miodowski, Białystok 2016, s. 263–272.
- Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, M. Dajnowicz i A. Miodowski, Białystok 2016.
- Seniów J., *W kręgu piłsudczyków: poglądy ideowo-polityczne „Gazety Polskiej” 1929–1939*, Kraków 1998.
- Suławka A. R., *Dwutygodnik Krasnoje Znamja (1925–1926) – rosyjskojęzyczny organ Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2016 nr 2, s. 65–82.
- Śpiewak R., Widera W., *Influence of the media on the participation of citizens in the processes of creating and implementing social and economic policy in the interwar period in Poland – case study Gość Niedzielny – online inspirations for contemporary times*, w: *Marketing Identity. Offline is the New Online*, red. A. Kusa, A. Zauskova, Z. Buckova, Trnava 2019, s. 311–322.
- Todos K., *Polskie prawo prasowe w latach 1919–1939*, „Z Dziejów Prawa” 2017 nr 10, s. 105–140.
- Uljasz A., *Z dziejów prasy lokalnej w II Rzeczypospolitej. Żydowski „Przegląd Rzeszowski” z 1927 i 1932 roku*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2016 nr 1, s. 129–154.
- Urbaniak R., *Z dziejów prasy łódzkiej – „Republika” 1923–1925*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2008 nr 82, s. 41–68.
- Władyka W., *Krew na pierwszej stronie: sensacyjne dzienniki Drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa 1982.
- Wojdyło W., *Prasa Narodowej Demokracji wobec polityki Niemiec w kontekście wzajemnych relacji polsko-niemieckich 1918–1939. Wybrane aspekty*, w: *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, red. M. Dajnowicz i A. Miodowski, Białystok 2016, s. 253–262.
- Wojtacki M., *„Monarchista Wileński” – przyczynek do dziejów polskiej prasy monarchistycznej w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, „Historia i Polityka” 2005 nr 3, s. 139–150.

- Wojtacki M., *Nie tylko „Żagary”. Działy i dodatki studenckie do polskich pism codziennych w międzywojennym Wilnie*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2015 nr 2, s. 5–28.
- Wojtacki M., *„Słowo” Stanisława Cata-Mackiewicza. Dziennik konserwatystów wileńskich w latach 1922–1939. Monografia pisma*, Toruń 2009.
- Żuławik M., *Polska prasa polityczno-informacyjna na Mazowszu Północnym w latach 1918–1939*, Warszawa 2011.

Źródła internetowe

- Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Łódzkiego, <https://bcul.lib.uni.lodz.pl/dlibra> (dostęp 1.07.2021)
- Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu. Zdigitalizowany katalog czasopism, Chełmska Biblioteka Cyfrowa <http://cyfrowa.chbp.chelm.pl/dlibra> (dostęp 1.07.2021)
- Crispa. <https://crispa.uw.edu.pl/> (dostęp 1.07.2021)
- Federacja Bibliotek Cyfrowych (FBC), <https://fbc.pionier.net.pl/> (dostęp 1.07.2021)
- Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra> (dostęp 1.07.2021)
- Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, <https://kpbpc.umk.pl/dlibra> (dostęp 1.07.2021)
- Małopolska Biblioteka Cyfrowa, <http://mbc.malopolska.pl> (dostęp 1.07.2021)
- Mazowiecka Biblioteka Cyfrowa <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra> (dostęp 1.07.2021)
- Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny (NUKAT), <http://katalog.nukat.edu.pl/search/query?theme=nukat> (dostęp 1.07.2021)
- Polona, <https://polona.pl/> (dostęp 1.07.2021)
- Śląska Biblioteka Cyfrowa, <https://www.sbc.org.pl/dlibra> (dostęp 1.07.2021)
- Warmińsko-Mazurska Biblioteka Cyfrowa, <https://wmbc.olsztyn.pl/dlibra> (dostęp 1.07.2021)
- Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra> (dostęp 1.07.2021)

Biogram

Evelina Kristanova – doktor habilitowany nauk społecznych w dyscyplinie nauk o mediach (Uniwersytet Warszawski), profesor uczelniany Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej w Warszawie. Ukończyła też licencjat z teologii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Członek Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej (2017–) i redakcji półrocznika „Nasza Przeszłość” (2021–). Autorka pięciu książek i ponad 60 publikacji naukowych z zakresu historii mediów. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się na dziejach polskich katolickich czasopism społeczno-kulturalnych XX wieku, prasie Polski Ludowej, współczesnej książce w Bułgarii oraz wydawnictwach o Janie Pawle II. Ostatnio podjęła badania nad periodykami w wersji zdigitalizowanej.

ORCID: 0000-0003-4935-7417